

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2022.2.44>

CECHY DOWODOWE W SPORACH KORPORACYJNYCH DOTYCZĄCYCH ODWOŁYWANIA SIĘ OD DECYZJI ORGANÓW ADMINISTRACJI PUBLICZNEJ

Anna Slyvinska

*aspirantka Katedry Prawa Gospodarczego i Sądownictwa Gospodarczego
Kijowskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Tarasa Szewczenki (Kijów, Ukraina)*

ORCID ID: 0000-0002-4727-2842

e-mail: a.slivinskaya@gmail.com

Adnotacja. Artykuł poświęcono badaniu problematyki różnych aspektów dowodowych w sporach korporacyjnych dotyczących odwoływania się od decyzji organów administracji publicznej. Ujawniono pojęcie przedmiotu dowodu, cechy ciężaru dowodu w tej kategorii sporów, w szczególności uzasadniono potrzebę nałożenia go na osobę prawną-pozwanego w indywidualnych przypadkach. Szczególną uwagę poświęcono specyficie standardu dowodu: ujawniono jego treść, główne rodzaje standardów dowodu na podstawie analizy doktryny prawnej i doświadczeń zagranicznych. Zbadano problemy implementacji do prawa procesowego gospodarczego standardu dowodu „wiarygodność dowodów” jako odpowiednika standardu zagranicznego „równowaga prawdopodobieństw”. Przeanalizowano zastosowanie standardów dowodowych w sporach korporacyjnych dotyczących odwoływania się od decyzji organów administracji publicznej przy rozpatrywaniu sprawy merytorycznej, a także wniosków o zabezpieczenie powództwa w takich sprawach.

Słowa kluczowe: spory korporacyjne, dowody, ciężar dowodu, standard dowodu, wiarygodność dowodów, równowaga prawdopodobieństw, postępowanie gospodarcze, organy zarządzania korporacyjnego.

FEATURES OF PROVING IN CORPORATE DISPUTES ON THE APPEALING OF DECISIONS OF CORPORATE GOVERNANCE BODIES

Anna Slyvinska

*Postgraduate Student at the Department of Economic Law and Economic Litigation
Taras Shevchenko National University of Kyiv (Kyiv, Ukraine)*

ORCID ID: 0000-0002-4727-2842

e-mail: a.slivinskaya@gmail.com

Abstract. The article is devoted to the study of various issues of proving in corporate disputes on the appealing of decisions of corporate governance bodies of companies. The concept of the fact in proof, peculiarities of the burden of proof in this category of disputes are considered; in particular, the necessity of its imposition on the legal entity-defendant in some cases is substantiated. Special attention is given to the features of the standard of proof: its content and the main types, based on the analysis of legal doctrine and foreign experience. The problems of implementation in the economic procedural legislation of Ukraine of the standard of proof «probability of evidence» as an analogue of the foreign standard «balance of probabilities» are revealed. The application of standards of proof in corporate disputes on appealing the decisions of corporate governance bodies in considering the case on the merits, as well as applications for injunctive relief in such cases, is analyzed.

Key words: corporate disputes, proof, burden of proof, standard of proof, probability of evidence, balance of probabilities, economic proceedings, corporate governance bodies.

ОСОБЛИВОСТІ ДОКАЗУВАННЯ У КОРПОРАТИВНИХ СПОРАХ ЩОДО ОСКАРЖЕННЯ РІШЕНЬ ОРГАНІВ УПРАВЛІННЯ ТОВАРИСТВ

Анна Сливінська

*аспірантка кафедри економічного права та економічного судочинства
Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)*

ORCID ID: 0000-0002-4727-2842

e-mail: a.slivinskaya@gmail.com

Анотація. Статтю присвячено дослідженню проблематики різних аспектів доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. Розкрито поняття предмету доказування, особливості тягара доказування у даній категорії спорів, зокрема, обґрунтовано необхідність його покладення на юридичну особу-відповідача у окремих випадках. Особливу увагу присвячено специфіці стандарту доказування: розкрито його зміст, основні види стандартів доказування на підставі аналізу правової доктрини та зарубіжного досвіду. Досліджено проблеми імплементації у господарське процесуальне законодавство стандарту доказування «вірогідність доказів» як аналогу зарубіжного стандарту «баланс вірогідностей». Проаналізовано застосування стандартів доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств при розгляді справи по суті, а також заяв про забезпечення позову у таких справах.

Ключові слова: корпоративні спори, доказування, тягар доказування, стандарт доказування, вірогідність доказів, баланс вірогідностей, господарське судочинство, органи корпоративного управління.

Вступ. Проблематика доказування завжди викликає інтерес у теорії та практиці, оскільки саме від його успішності залежить результат вирішення судового спору. Корпоративні спори мають значну специфіку, а особливо їх найпоширеніша в Україні категорія – спори щодо оскарження рішень органів управління товариств. У більшості випадків порушення корпоративного права учасника (акціонера) товариства напряму пов'язане з рішенням загальних зборів, наглядової ради чи виконавчого органу товариства, тож саме їх оскарження шляхом визнання недійсними є одним зі спеціальних способів захисту корпоративних прав. Ефективність такого захисту неможлива без належного доказування у таких спорах, а отже, його специфіка потребує окремого дослідження.

Докази та доказування у господарському процесі та їх окремі аспекти досліджували такі вчені, як В. Резнікова, Т. Степанова, К. Пільков, О. Подцерковний та інші. Проте проблематика доказування у корпоративних спорах, зокрема і щодо оскарження рішень органів управління товариств, залишається невивченою ні у вітчизняній, ні у зарубіжній літературі. Тоді як в Україні такі спори є найчисельнішими серед корпоративних, а отже, з'ясування їх особливостей та формування пропозицій з метою вдосконалення практики їх вирішення мають значний теоретичний та практичний інтерес.

Метою статті є з'ясування специфіки доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. Завданнями статті є дослідження особливостей предмету, тягаря доказування, порядку отримання і подання доказів, та стандарту доказування у зазначених спорах.

Результати дослідження. Предмет доказування. Згідно з ч. 2 ст. 76 Господарського процесуального кодексу України (надалі – ГПК України), предметом доказування є обставини, які підтверджують заявлені вимоги чи заперечення або мають інше значення для розгляду справи і підлягають встановленню при ухваленні судового рішення (Господарський процесуальний кодекс України, 1991). У науці також наявні визначення предмету доказування, наприклад, як сукупності фактів, що мають матеріально-правове значення, тобто юридичних фактів, встановлення яких необхідне для винесення судом законного і обґрунтованого рішення по справі (Степанова, 2002: 19).

Предмет доказування формується у процесі вирішення конкретного спору та завжди залежить від його особливостей, предмету та підстав позову. Разом із тим, специфіка корпоративних спорів, зокрема і щодо оскарження рішень органів управління товариств, дозволяє встановити загальні для них елементи предмету доказування. Відмітимо, що в українській юридичній науці практично відсутні дослідження предмету доказування у корпоративних спорах, окрім деяких винятків. Серед них можливо навести позицію О. Ковалишина, який запропонував перелік обставин, що підлягають доказуванню у всіх видах корпоративних спорів: (1) наявність корпоративного спору, тобто його обумовлення корпоративними правовідносинами; (2) наявність у позивача статусу учасника товариства; (3) наявність рішення органу управління, правочину, дії (бездіяльності), правомірність яких позивач оспорує; (4) зв'язок між неправомірним рішенням, правочином чи дією та порушенням корпоративним правом; (5) подання позову в рамках строків, які встановлені для захисту порушеного права (Ковалишин, 2011: 433). Такий підхід викликає декілька зауважень. По-перше, позивач не обов'язково має бути учасником товариства. Позивачем у корпоративному спорі може виступати колишній учасник товариства або особа, яка ще не набула статусу учасника (наприклад, у разі спору між засновниками щодо створення товариства та набуття корпоративних прав). По-друге, оскарження рішень, дій чи бездіяльності органу управління товариства – це лише один із різновидів корпоративних спорів, які можуть виникати і з багатьох інших підстав. По-третє і найголовніше – у наведеному переліку обставин не зазначено про порушення корпоративного права, інтересу чи корпоративних обов'язків. Саме факт порушення (невизнання, оспорювання) корпоративного права є основною обставиною, що підлягає доказуванню у корпоративних спорах і від наявності чи відсутності якої напряму залежить результат розгляду справи. Підтвердженням цього є усталена практика Верховного Суду, за якою навіть допущені процедурні порушення при проведенні загальних зборів не будуть підставою для визнання недійсним рішення таких загальних зборів, якщо корпоративне право позивача не порушено (Постанова Верховного Суду у справі № 925/973/17, 2018). Такий підхід абсолютно справедливий, оскільки у протилежному випадку легітимні по своїй суті рішення товариства могли б скасовуватися з формальних підстав. Можна говорити про те, що це є відображенням однієї з тенденцій вирішення корпоративних спорів – надання першочергового значення корпоративним правам їх учасників, і другорядного – формальним процедурам здійснення управління.

З огляду на це пропонуємо розуміти предмет доказування у корпоративних спорах як коло обставин, які підтверджують чи спростовують факт порушення (невизнання, оспорювання) корпоративного права, інтересу або недотримання корпоративних обов'язків і підлягають встановленню для вирішення спору. Факт зазначеного порушення може розкриватися через ряд спеціальних обставин: щодо повідомлення позивача про загальні збори чи засідання інших органів управління товариства, присутність учасників, відповідність певних дій органу управління товариства чи його посадової особи установчим документам та законодавству тощо. Якщо ж говорити про досліджуваний вид корпоративних спорів щодо оскарження рішень органів управління товариства, то можна виділити основні елементи предмету доказування у таких справах: (1) наявність у позивача корпоративного права на момент прийняття рішення, що оскаржується; (2) факт порушення корпоративного права позивача; (3) причинно-наслідковий зв'язок між порушенням корпоративного права позивача та оскаржуваним рішенням органу управління товариства.

Наведені обставини, що входять до предмету доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств, встановлюються за допомогою доказів: письмових, речових, електронних доказів,

висновків експертів та показань свідків. Оскільки специфіка доказів у даній категорії корпоративних спорів була предметом окремого дослідження, у цій роботі лише коротко узагальнено їх особливості:

1) основним письмовим доказом у таких спорах є протокол органу корпоративного управління, який фіксує обставини проведення засідання органу (або загальних зборів) та виступає одночасно формою рішення і предметом оскарження;

2) речові докази досить рідко використовуються у корпоративних спорах. Як правило, у такій якості виступає документ (той же протокол органу управління), оцінка якого залежить від того, які його ознаки набувають значення для вирішення справи: інформативні ознаки вказують на дослідження документу як письмового доказу, а матеріальні ознаки – як речового доказу;

3) усе більшого значення у спорах даного виду набувають електронні докази (скріншот з веб-сайту товариства чи інших ресурсів, відеозаписи на підтвердження обставин недопуску до місця проведення загальних зборів тощо); висновки експертів у корпоративних спорах варто розглядати як засіб доказування, що сприяє підтвердженню чи спростуванню сили інших доказів, а також встановленню обставин, для з'ясування яких необхідними є спеціальні знання;

4) особливо дискусійним є нещодавно запроваджений у господарський процес інститут свідків. Показання свідків у таких спорах повинні використовуватись обмежено: як засіб доказування, що має виключний та субсидіарний характер, який доповнює доказову базу, але не може бути єдиним чи домінуючим джерелом даних (Сливінська, 2022: 107).

Тягар доказування. У науковій літературі та практиці вживаються одночасно декілька термінів: обов'язок доказування та тягар доказування. Останній походить від латинського вислову *onus probandi* та є усталеним у західних країнах (*burden of proof*). В українському господарському процесуальному законодавстві термін «тягар доказування» не використовується, а у літературі вживається здебільшого як синонім обов'язку доказування. Так, К. Пільков віддає перевагу саме використовуваному у західних джерелах терміну «тягар доказування» і зазначає, що обов'язку доказування не кореспондує право суду або іншої сторони вимагати виконання такого обов'язку (Пільков, 2013). Цей тягар не є статичним, переходить від однієї сторони до іншої, залежно від необхідності наводити обґрунтування своєї позиції (Огнев'юк, 2021). Вважаємо, що обидва ці поняття відображають обов'язок особи довести обставини, на які вона посилається в обґрунтування своїх вимог та заперечень, однак термін «тягар доказування» є більш прийнятним для застосування. Термін «обов'язок» означає міру належної поведінки, порушення якої має призводити до застосування заходу відповідальності. Натомість невиконання тягара доказування не є підставою для застосування будь-яких санкцій, а веде до негативних наслідків у вигляді визнання певної обставини недоведеною та отримання особою негативного судового рішення.

У господарському судочинстві діє загальне правило, за яким кожна сторона повинна довести ті обставини, на які вона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень (ч. 1 ст. 74 ГПК України) (Господарський процесуальний кодекс України, 1991). Тобто, за замовчуванням, тягар доказування покладено на кожен сторону у рівній мірі, що відповідає принципам змагальності процесу. Разом із тим у корпоративних спорах, зокрема щодо оскарження рішень органів управління товариств, тягар доказування у окремих випадках покладається на юридичну особу-відповідача. Наприклад, це стосується оскарження рішення загальних зборів з підстав неповідомлення належним чином учасника про їх проведення та, як наслідок, позбавлення його можливості взяти участь у голосуванні чи підготуватися до нього. З цього приводу Верховний Суд висловив таку позицію у постанові від 11.12.2019 у справі № 916/2584/18: «У спірних відносинах обов'язок доказування обставин повідомлення позивача про проведення загальних зборів учасників товариства покладається на відповідача як особу, рішення органу управління якої оспорується у цій справі. У даному випадку такі обставини (належного повідомлення) не були встановлені» (Постанова Верховного Суду, 2019). Подібний висновок наведений у постанові Верховного Суду від 03.04.2018 у справі № 908/1323/16: «Обов'язок доказування належного повідомлення учасника товариства про дату, час та місце проведення загальних зборів та їх порядок денний покладається законодавством саме на товариство» (Постанова Верховного Суду, 2018).

Вважаємо такий підхід виправданим та справедливим з ряду причин. По-перше, якщо законодавство, статут чи корпоративний договір покладають на юридичну особу обов'язок вчинити ті чи інші дії (наприклад, надіслати учаснику повідомлення про загальні збори у визначений строк та способом), саме юридична особа повинна довести, що вона виконала такий обов'язок, а не позивач-учасник. Як правило, у справах щодо оскарження рішень загальних зборів з підстав порушення порядку повідомлення про них учасник і не може надати докази щодо обставин його повідомлення за самої відсутності такого повідомлення. Юридична особа у такому разі повинна довести, що вжила всіх передбачених заходів для персонального повідомлення учасника. По-друге, сама природа корпоративних відносин демонструє, що не всі їх учасники є юридично чи фактично рівними, що має прояв і у процесі доказування. Очевидно, що товариство чи його мажоритарний учасник має значно більш сильну позицію, аніж учасник міноритарій з часткою, наприклад, 0,5% статутного капіталу товариства. Це часто зумовлює нерівність доступу учасників до доказової бази. Відповідно, покладення тягара доказування певних обставин на юридичну особу також слугує захисту прав позивача-учасника товариства як слабшої сторони у порівнянні з юридичною особою, рішення якої оскаржується. Однак наголосимо, що розповсюджувати це правило варто лише на ті випадки, у яких це є обґрунтованим: коли юридична особа була зобов'язана вчинити певні дії, тож саме вона і повинна доводити факт належного виконання свого обов'язку.

Порядок отримання та подання доказів. Докази у спорах досліджуваного виду завжди пов'язані з управлінням та діяльністю конкретної юридичної особи, яка виступає відповідачем та уже має безпосередній доступ до джерел інформації такого роду. Позивач-учасник (акціонер, колишній учасник) натомість переважно має здійснити ряд підготовчих заходів з метою збору доказової бази. Можливо виділити основні способи отримання позивачем доказів у таких спорах:

1) подання до товариства письмового запиту про надання інформації (документів) (як спосіб реалізації корпоративного права на отримання інформації щодо товариства). Виконавчий орган товариства з обмеженою відповідальністю зобов'язаний надати учаснику копії запитуваних документів протягом 10 днів з дня надходження його письмової вимоги (Про товариства з обмеженою відповідальністю, 2018). Що стосується акціонерного товариства, процедура є схожою з деякими відмінностями: документи надає корпоративний секретар (а за його відсутності – виконавчий орган товариства) протягом 10 робочих днів (Про акціонерні товариства, 2008);

2) отримання доказів із загальнодоступних джерел інформації (наприклад, веб-сайту товариства) або інформації, розкритої самим товариством. Останнє стосується акціонерних товариств, які за законодавством зобов'язані розкривати окремі види інформації у різні способи. У такому випадку, джерелом доказів може бути скріншот сторінки з веб-сайту товариства, інтернет-порталу Агентства з розвитку інфраструктури фондового ринку України (smida.gov.ua), який містить інформацію із Загальнодоступної інформаційної бази даних НКЦПФР тощо;

3) отримання доказів самостійно іншими способами: наприклад, шляхом здійснення відеозапису процесу допуску до місця проведення загальних зборів товариства, отримання заяв з показаннями свідків тощо;

4) подання до суду клопотання про витребування доказів у конкретної особи, у разі неможливості отримати такі докази самостійно. Таке клопотання може бути подане разом із позовною заявою (або відзивом, якщо подається відповідачем), або у інший строк, за умови обґрунтування неможливості подати у визначений строк, а також до подання позову як захід забезпечення доказів (ст. 81 ГПК України) (Господарський процесуальний кодекс України, 1991).

Подання доказів у господарському судочинстві, зокрема і у спорах досліджуваного виду, за загальним правилом здійснюється разом із першою заявою по суті спору: з позовною заявою для позивача, з відзивом – для відповідача, та письмовими поясненнями – для третьої особи. Однак, є кілька винятків з цього правила: (1) у разі неможливості учасника отримати та подати докази самостійно, необхідно подати клопотання про їх витребування, з обґрунтуванням причин неможливості самостійного отримання; (2) докази можуть бути подані пізніше встановленого строку, якщо особа обґрунтує неможливість їх подання вчасно з причин, що не залежали від неї. При цьому особа, яка подає докази, зобов'язана їх розкрити, надавши їх копії іншим учасникам справи (крім випадку, якщо такі докази є у відповідного учасника або обсяг доказів є надмірним, або вони подані до суду в електронній формі, або є публічно доступними) (ст. 80 ГПК України) (Господарський процесуальний кодекс України, 1991).

Стандарт доказування. Тісно пов'язаним з поняттям тягара доказування є стандарт доказування, проблематика якого останнім часом є особливо актуальною для українського господарського судочинства. Стандарт доказування (*standard of proof*) є правовим інструментом, усталеним у західних країнах, особливо англо-американської правової системи. Системи американського та британського правосуддя під стандартом доказування розуміють той ступінь, рівень доведеності тверджень щодо обставин справи, який висувається однією чи іншою стороною, та до якого обидві сторони повинні прагнути. Залежно від форми судочинства до сторони висуваються різні вимоги щодо кінцевої точки доказування/переконання суду у своїй позиції та по-різному розподіляється тягар доказування між сторонами (Степаненко, 2014). В Україні поняття стандарту доказування відсутнє у законодавстві, а його розуміння лише починає формуватися у науці та судовій практиці, через що викликає особливий інтерес. Наведемо декілька визначень стандарту доказування, розроблених українськими науковцями:

1) це певний об'єктивний критерій, на підставі якого суд оцінює докази для встановлення фактів у справі (Резнікова, 2021: 68);

2) це рівень ймовірності, до якого обставина повинна бути підтверджена доказами, щоби вважатись дійсною (Пільков, 2019: 174);

3) це ступінь достовірності наданих стороною доказів, за яких суд має визнати тягар доведення знятим, а фактичну обставину – доведеною. Йдеться про достатній рівень допустимих сумнівів, при якому тягар доведення вважається виконаним (Томаров, 2019).

Необхідність такої конструкції, як стандарт доказування, обумовлена неможливістю встановлення об'єктивної істини у змагальному процесі (з'ясування якої вимагалось, наприклад, у радянські часи). Відтак постає питання, як визначити той рівень для сторін, при досягненні якого можливо зробити висновок про доведення тих або інших обставин. Вирішити це питання покликаний стандарт доказування, який пропонує розуміти як спеціальне правило, що застосовується судом у процесі оцінки доказів та дозволяє визначити, чи виконано сторонами тягар доказування у конкретній справі.

Найбільш поширеними стандартами доказування у країнах англо-американської правової системи є такі:

1) «поза розумним сумнівом» (*beyond reasonable doubt*) – найбільш високий стандарт доказування, що застосовується для вирішення кримінальних справ. У кримінальному провадженні такий стандарт встановлює мету доказування, якою є достовірність як найвищий ступінь ймовірності. Досягнення чи недосягнення такого ступеня ймовірності визначається суб'єктом прийняття рішення, що має означати відсутність розумних сумнівів у суб'єкта прийняття рішення в (не) існуванні певного факту(ів) (Степаненко, 2017: 13);

2) «баланс ймовірностей (вірогідностей)» (*balance of probabilities*), або його аналог у США – стандарт «переваги доказів» (*preponderance of evidence*) – найпоширеніший стандарт, що застосовується у цивільному та господарському судочинстві і означає, що слід довести, що факт скоріше був, аніж не був. Баланс ймовірностей «об'єктивізує» доказування – суд не просто посилається на своє внутрішнє переконання (адже незрозуміло, яким чином переконання було сформоване, чи не є таке переконання проявом психоемоційних особливостей судді тощо), а спирається на певні зовнішні орієнтири, щоб сторонній спостерігач, ставлячи себе на місце судді, міг так само дійти висновку, що певний факт є більш ймовірний: часто цей стандарт іменують стандартом 51 відсотка. Якщо позивач виконав свій тягар доказування на 51%, то вважається, що він переміг, якщо 50 на 50 – то позов задоволенню не підлягає в силу рівності ймовірностей (Бут, 2020: 326);

3) «чіткі та переконливі докази» (*clear and convincing evidence*) – так званий проміжний стандарт доказування між попередніми двома. Задля відповідності даного стандарту, докази повинні встановлювати значно більшу, ніж 50% вірогідність. Цей стандарт застосовується щодо позовів, у яких суд або законодавець вирішили, що для отримання рішення на свою користь сторона повинна подати більше, ніж звичайну кількість доказів. Це може мати місце, наприклад, коли наслідки вирішення цивільної справи є набагато серйознішими, ніж звичайне матеріальне відшкодування і наближаються за своїм характером до наслідків у кримінальній справі (Рябченко, 2020: 123).

У судовій практиці зарубіжних країн використовуються і інші стандарти доказування, які певною мірою можна вважати варіаціями згаданих основних. Наприклад, у США, Канаді суди застосовують також підвищені цивільні стандарти доказування – «гнучкий стандарт» (*flexible standard*) та «підхід апіорної вірогідності» (*prior probability approach*). У першому випадку змінюється в сторону підвищення сам стандарт доказування, проте не настільки, аби розмити межу між цивільним та кримінальним судочинством. У другому – стандарт залишається без змін, проте ступінь (кількість та якість) необхідних доказів змінюється залежно від серйозності обставин (Стоян, 2021: 29). Однак, на нашу думку, використання подібних стандартів у процесі доказування, які не мають чітких критеріїв та є доволі розмитими і неоднозначними у своєму розумінні, несуть в собі більше загроз, аніж переваг. Таке «приспособлення» стандарту доказування, його зміна залежно від обставин кожної справи означає відсутність конкретних об'єктивних правил оцінювання доказів, і переважання суб'єктивного сприйняття судді.

В українському процесуальному законодавстві до недавнього часу були відсутні аналогічні стандарти доказування. Так, у ч. 1 ст. 86 ГПК України закріплено, що суд оцінює докази за своїм внутрішнім переконанням, що ґрунтується на всебічному, повному, об'єктивному та безпосередньому дослідженні наявних у справі доказів (Господарський процесуальний кодекс України, 1991). Однак «внутрішнє переконання» – це явище суто суб'єктивне та оціночне, позбавлене об'єктивних критеріїв формування такого переконання, тож, не може вважатись стандартом доказування. Натомість, у 2019 році Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо стимулювання інвестиційної діяльності в Україні» до господарського процесуального законодавства було запроваджено критерій «вірогідність доказів», який є проявом стандарту доказування «баланс вірогідностей». Згідно з ч. 1 ст. 79 ГПК України, наявність обставини, на яку сторона посилається як на підставу своїх вимог або заперечень, вважається доведеною, якщо докази, надані на підтвердження такої обставини, є більш вірогідними, ніж докази, надані на її спростування. Щоправда, законодавець все одно не відмовився від неоднозначної конструкції «внутрішнього переконання»: питання про вірогідність доказів для встановлення обставин, що мають значення для справи, суд вирішує відповідно до свого внутрішнього переконання (ч. 2 ст. 79 ГПК України) (Господарський процесуальний кодекс України, 1991).

Стандарт вірогідності доказів підкреслює необхідність співставлення судом доказів, які надає позивач та відповідач у справі і є логічним продовженням та підкріпленням принципів диспозитивності та змагальності. При застосуванні нового стандарту доказування «вірогідність доказів» у процесі доведення у господарських справах важливим стає не те, яка кількість доказів буде надана, а саме їхня змістовна і якісна вага (Слободська, 2020: 38). Верховний Суд уже неодноразово висловлював позиції щодо застосування стандарту доказування вірогідності доказів. Наприклад, у постанові від 31.03.2021 у справі № 923/875/19 Верховний Суд зазначив, що «з введенням в дію нового стандарту доказування необхідним є не надання достатньо доказів для підтвердження певної обставини, а надання саме тієї кількості, яка зможе переважити доводи протилежної сторони судового процесу» (Постанова Верховного Суду, 2021).

Стандарт доказування вірогідності доказів уже застосовується і у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. Прикладом цього є постанова Верховного Суду від 24.06.2021 у справі № 910/10275/20: «Судом апеляційної інстанції встановлено, що направлення відповідачем повідомлення про скликання загальних зборів учасників Товариства підтверджено копіями конвертів, описів вкладення та поштових декларацій. Тобто надані відповідачем докази на підтвердження обставин дотримання порядку скликання загальних зборів правильно визнані судом апеляційної інстанції більш вірогідними, ніж припущення з боку позивача про порушення Акціонерним товариством «Укрпошта» строків доставки/вручення направлених ОСОБА_2 листів» (Постанова Верховного Суду, 2021). Вважаємо, що використання даного стандарту доказування у повній мірі відповідає специфіці корпоративних спорів та забезпечує фокус уваги суду саме на змістовній та якісній, а не кількісній перевазі одних доказів над іншими. У таких справах суд має оцінити, наскільки доказова сила, вага кожного доказу, наданого стороною, та їх у сукупності дозволяє дійти висновку, що певна обставина скоріше існувала, аніж навпаки. Проілюструємо це на прикладі

спорів щодо оскарження рішень загальних зборів з мотивів неповідомлення позивача про загальні збори товариства, його відсутності на таких зборах та не підписання протоколу. Позивач на підтвердження своєї відсутності на загальних зборах та підробки його підпису у протоколі може надати висновок почеркознавчої експертизи, а відповідач – ряд заяв свідків, які нібито бачили, як позивач ставить підпис на протоколі. Докази позивача, очевидно, матимуть більшу силу та якісну перевагу, що у сукупності дозволить дійти висновку про більшу вірогідність обставин відсутності на загальних зборах товариства.

Попри те, що стандарт доказування вірогідності доказів (фактично, балансу вірогідностей) є прийнятним для застосування у корпоративних спорах з оскарження рішень органів корпоративного управління, викликає зауваження інший аспект цієї новели. Законодавець виключив з ГПК України критерій достатності доказів, замінивши його вірогідністю. Викликає подив, що у цивільному процесуальному законодавстві критерій достатності доказів збережено (ст. 80 ЦПК України), хоча цивільне та господарське судочинство діють за уніфікованими правилами, і очевидно, подібність їх природи не потребує застосування різних критеріїв оцінки доказів та стандартів доказування. Приєднуємося до позиції В. Резнікової, яка звернула увагу на дану проблему, що законодавець замінив по суті таку властивість доказів, як їхню достатність у господарському процесі на стандарт доказування «вірогідність доказів», тоді як вони є не взаємозамінними категоріями. Визначення характеристики достатності доказів і взаємного зв'язку в їх сукупності зводиться до вирішення питання про те, чи встановлені обставини, що становлять предмет доказування, чи є можливість на основі аналізу зібраних фактичних даних вирішити спір. Тобто достатність – це теж про вагомість доказів, а не про їхню кількість (Резнікова, 2021: 83).

Вірогідність доказів за ГПК України та достатність доказів – конструкції взаємопов'язані, проте різні за змістом та нерівнозначні. Достатність – це властивість доказів та водночас критерій їх оцінки, поруч із їх належністю, допустимістю та достовірністю. Але якщо останні три критерії застосовуються для оцінювання кожного доказу окремо, то достатність – до сукупності зібраних доказів. Цю ж думку поділяє К. Пільков, який стверджує, що достатність доказів є критерієм оцінювання системи доказів на підтвердження певної обставини, рівень якого встановлюється залежно від застосованого судом стандарту доказування і який застосовується до належних та допустимих доказів, які в процесі оцінювання визнані достовірними. Критерій достатності, таким чином, тісно переплітається з поняттями стандарту доказування та тягара доказування (Пільков, 2019: 95). Натомість стандарт вірогідності, закріплений у ГПК України – це стандарт доказування, правило, яке дозволяє оцінити, чи виконали сторони тягар доказування, чи є існування певної обставини вірогідним. Тобто достатність доказів напряму впливає на досягнення стандарту доказування: наявність достатніх доказів дозволяє дійти висновку, що існування певних обставин є вірогідним. Господарське процесуальне законодавство у чинній редакції, натомість, називає у ст. 79 не обставини, а докази вірогідними, і необґрунтовано підміняє поняття достатності доказів вірогідністю. Тоді як достатність – невід'ємна якісна характеристика доказів, без якої неможлива і вірогідність обставин справи.

Варто також коротко зупинитися на такому вузькому аспекті, як стандарт доказування при розгляді заяв про забезпечення позову у корпоративних спорах, зокрема і досліджуваної категорії. У науці інколи лунають пропозиції запровадження для розгляду заяв про забезпечення позову пониженого стандарту доказування, а не стандарту «баланс вірогідностей». Наприклад, І. Томаров пропонує застосовувати при розгляді таких заяв (щоправда, у справах в сфері права інтелектуальної власності), стандарт «*prima facie* переконливості» (*prima facie* – на перший погляд), який означає, що суд має встановити, що докази порушення та завдання шкоди на перший погляд є переконливими. Іншими словами, для задоволення заяви про забезпечення достатньо, аби підстави не були очевидно позбавлені сенсу чи нелогічні (Томаров, 2020). Забезпечення позову дійсно ґрунтується на ймовірності, що невжиття заходів забезпечення призведе до неможливості чи ускладнення захисту права позивача або виконання судового рішення. Разом із тим така ймовірність повинна не бути простим припущенням, а базуватися на фактичних обставинах, які свідчать про реальну загрозу ефективному захисту права та підтверджуватися адекватними доказами. Особливо важливим це є саме у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. У таких справах заяви про забезпечення позову нерідко є інструментом зловживань недобросовісними учасниками, а вжиття заходів забезпечення – самоціллю недобросовісного заявника з метою заблокувати корпоративне управління у товаристві. У такому випадку зміна стандарту доказування з балансу ймовірностей (з необхідністю виконати тягар доказування хоча б на 51%) на ще нижчий може призвести до практики необґрунтованого вжиття заходів забезпечення позову, а останні – і до перешкод у діяльності товариства, і до порушення корпоративних прав його учасників. У разі існування обґрунтованої необхідності вжиття заходів забезпечення у таких справах, для її доведення має бути достатньо основного стандарту доказування балансу вірогідностей (вірогідності доказів).

Висновки. Таким чином, у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств можна виділити такі особливості доказування:

1) предмет доказування становить коло обставин, що є загальними для досліджуваної категорії корпоративних спорів: (1) наявність у позивача корпоративного права (інтересу) на момент прийняття рішення, що оскаржується, (2) факт порушення корпоративного права (інтересу) позивача, та (3) причинно-наслідковий зв'язок між порушенням корпоративного права позивача та оскаржуваним рішенням органу управління товариства. Предмет доказування у корпоративних спорах загалом пропонуємо розуміти як коло обставин, які підтверджують чи спростовують факт порушення (невизнання, оспорювання) корпоративного права, інтересу або недотримання корпоративних обов'язків і підлягають встановленню для вирішення спору;

2) тягар доказування у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств у деяких випадках покладається на юридичну особу-відповідача. Зазначене є доцільним тоді, коли юридична особа в силу положень законодавства, статуту, корпоративного договору зобов'язана вчинити певні дії, тож саме вона повинна доводити виконання такого обов'язку;

3) стандарт доказування – це спеціальне правило, що застосовується судом у процесі оцінки доказів та дозволяє визначити, чи виконано сторонами тягар доказування у конкретній справі. У корпоративних спорах загалом та досліджуваного виду зокрема підлягає застосуванню стандарт доказування «баланс вірогідностей». Цей стандарт повинен розповсюджуватися і на розгляд заяв про забезпечення позову, тоді як його пониження несе в собі ризик необґрунтованого вжиття заходів забезпечення позову за заявами недобросовісних учасників. Позитивно оцінюючи ідею імплементації в Україні стандарту доказування «балансу вірогідностей», викликає зауваження якості її реалізації. Вказаний стандарт запроваджено до ГПК України під конструкцією вірогідність доказів «на заміну» достатності доказів. Хоча вірогідність доказів у розумінні ГПК України – це стандарт доказування, а достатність – властивість доказів, тобто поняття абсолютно невзаємозамінні, хоч і пов'язані. Саме достатність зібраних доказів дозволяє дійти висновку про вірогідність тих чи інших обставин справи, тож вважаємо недоцільним виключення з ГПК України достатності доказів.

Список використаних джерел:

1. Бут І.О. Стандарт доказування «баланс ймовірностей» у цивільному судочинстві. *Правове життя сучасної України* : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., м. Одеса, 15 трав. 2020 р. / відп. ред. М. Р. Аракелян. Одеса : Гельветика, 2020. Т. 2. С. 324–327.
2. Господарський процесуальний кодекс України : Закон України від 06 листопада 1991 року № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення: 11.05.2022).
3. Ковалишин О.Р. Предмет доказування в корпоративних спорах. *Національні та міжнародні стандарти сучасного державотворення: тенденції та перспективи розвитку* : I Міжнародна наукова конференція, Київ, Національний авіаційний університет, 24 лютого 2011 р.: тези доповіді. 2011. С. 432–434.
4. Огнев'юк Т. Доказова база. *Юридична практика*. URL: <https://pravo.ua/articles/dokazova-baza/> (дата звернення: 11.05.2022).
5. Пільков К.М. Предмет, стандарт та обов'язок. Особливості доказування у міжнародному комерційному арбітражі. URL: <https://c-n-l.eu/ua/media/articles/subject-standard-and-burden-of-proof.-peculiarities-of-proving-in-international-commercial-arbitration> (дата звернення: 11.05.2022).
6. Пільков К.М. Стандарт доказування як складова забезпечення права на справедливий суд. 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analytics/190632_standard-dokazuvannya-yak-skladova-zabezpechennya-prava-na-spravedliviy-sud (дата звернення: 11.05.2022).
7. Постанова Верховного Суду від 03 квітня 2018 року у справі № 908/1323/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/73194416> (дата звернення: 11.05.2022).
8. Постанова Верховного Суду від 24 жовтня 2018 року у справі № 925/973/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/77364549> (дата звернення: 11.05.2022).
9. Постанова Верховного Суду від 11 грудня 2019 року у справі № 916/2584/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86438101> (дата звернення: 11.05.2022).
10. Постанова Верховного Суду від 31 березня 2021 року у справі № 923/875/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96145751> (дата звернення: 11.05.2022).
11. Постанова Верховного Суду від 24 червня 2021 року у справі № 910/10275/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/97903187> (дата звернення: 11.05.2022).
12. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 року № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (дата звернення: 11.05.2022).
13. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (дата звернення: 11.05.2022).
14. Резнікова В.В. Стандарт доказування «вірогідність доказів» у господарському судочинстві. *Право України*. 2021. № 9. С. 66-85. DOI: 10.33498/losh-2021-09-066.
15. Рябченко Ю.Ю. Стандарт доказування: досвід застосування та перспективи запровадження. *Правові новели*. 2020. № 10. С. 122–128. DOI: 10.32847/ln.2020.10.17
16. Сливінська А.В. Докази у корпоративних спорах щодо оскарження рішень органів управління товариств. *Право і суспільство*. 2022. № 2. С. 100–107. DOI: 10.32849/2663-5313/2022.2.16
17. Слободська Д.Р. Вірогідність доказів як новела господарського судочинства України: переваги впровадження. 2020. DOI: 10.36074/20.11.2020.v4.11. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/6057/6045> (дата звернення: 11.05.2022).
18. Степаненко А.С. Проблеми визначення стандарту доказування «поза розумним сумнівом». *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 6. С. 228–230.
19. Степаненко А.С. Стандарт доказування «поза розумним сумнівом» у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Нац. ун-т «Одес. юрид. акад.». Одеса, 2017. 22 с.
20. Степанова Т.В. Доказування та докази в господарському процесі : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.04. Одеса. 2002. 202 с.
21. Стоян А.В. Триступенева градація стандартів доказування в адміністративному процесі. *Форум права*. 2021. № 1. С. 25–36. DOI: 10.5281/zenodo.4486520.

22. Томаров І. Стандарт доказування: внутрішнє переконання чи баланс вірогідностей. *Юридична Газета*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishne-perekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> (дата звернення: 11.05.2022).
23. Томаров І. Стандарт доказування «prima facie» для забезпечення позову. *Юридична газета*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/standart-dokazuvannya-prima-facie-dlya-zabezpechennya-pozovu.html> (дата звернення: 11.05.2022).

References:

1. But I.O. Standart dokazuvannya «balans ymovirnostei» u tsyvilnomu sudochynstvi [Standard of proof «balance of probabilities» in civil proceedings]. *Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy: u 3 t. : materialy Mizhnar. nauk.-prakt. konf.*, m. Odesa, 15 trav. 2020 r. / vidp. red. M. R. Arakelian. Odesa: Helvetyka, 2020. T. 2. P. 324-327 [in Ukrainian].
2. Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy : Zakon Ukrainy [The Commercial Procedural Code of Ukraine: Law of Ukraine] from 06 November 1991 № 1798-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
3. Kovalyshyn O.R. Predmet dokazuvannya v korporatyvnykh sporakh [The fact of proof in corporate disputes]. *Natsionalni ta mizhnarodni standarty suchasnoho derzhavotvorennia: tendentsii ta perspektyvy rozvytku: I Mizhnarodna naukova konferentsiia*, Kyiv, Natsionalnyi aviatsiyni universytet, 24 liutoho 2011 r.: tezy dopovidy. 2011. P. 432–434 [in Ukrainian].
4. Ohneviuk T. Dokazova baza [Body of evidence]. *Yurydychna praktyka*. URL: <https://pravo.ua/articles/dokazova-baza/> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
5. Pilkov K.M. Predmet, standart ta oboviazok. Osoblyvosti dokazuvannya u mizhnarodnomu komertsiiinomu arbitrazhi. [Subject, standard and burden of proof. The features of proving in the international commercial arbitration]. URL: <https://c-n-l.eu/ua/media/articles/subject-standard-and-burden-of-proof.-peculiarities-of-proving-in-international-commercial-arbitration> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
6. Pilkov K.M. Standart dokazuvannya yak skladova zabezpechennia prava na spravedlyvyi sud [The standard of proof as a component of ensuring the right to a fair trial]. 2019. URL: https://jurliga.ligazakon.net/analitics/190632_standart-dokazuvannya-yak-skladova-zabezpechennia-prava-na-spravedlyviy-sud (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
7. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] dated 03 April 2018 in case № 908/1323/16. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/73194416> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
8. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] dated 24 October 2018 in case № 925/973/17. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/77364549> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
9. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] dated 11 December 2019 in case № 916/2584/18. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/86438101> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
10. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] dated 31 March 2021 in case № 923/875/19. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/96145751> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
11. Postanova Verkhovnoho Sudu [Resolution of the Supreme Court] dated 24 June 2021 in case № 910/10275/20. URL: <https://verdictum.ligazakon.net/document/97903187> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
12. Pro aktsionerni tovarystva: Zakon Ukrainy [On the Joint-Stock Companies: Law of Ukraine] from 17 September 2008 № 514-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/514-17> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
13. Pro tovarystva z obmezhenoiu ta dodatkovoiu vidpovidalnistiu: Zakon Ukrainy [On the Limited Liability and Additional Liability Companies: Law of Ukraine] from 06 February 2018 № 2275-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2275-19> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
14. Rieznikova V.V. Standart dokazuvannya «virohidnist dokaziv» u hospodarskomu sudochynstvi [Standard of proof «probability of evidence» in economic procedure]. *Pravo Ukrainy*. 2021. № 9. P. 66-85. DOI: 10.33498/loou-2021-09-066 [in Ukrainian].
15. Riabchenko Yu.Iu. Standart dokazuvannya: dosvid zastosuvannya ta perspektyvy zaprovadzhennia [Standard of proof: experience of application and prospects of implementation]. *Pravovi novely*. 2020. № 10. P. 122–128. DOI: 10.32847/ln.2020.10.17 [in Ukrainian].
16. Slyvinska A.V. Dokazy u korporatyvnykh sporakh shchodo oskarzhennia rishen orhaniv upravlinnia tovarystv [Evidence in corporate disputes on the appealing of decisions of corporate governance bodies]. *Pravo i suspilstvo*. 2022. № 2. P. 100-107. DOI: 10.32849/2663-5313/2022.2.16 [in Ukrainian].
17. Slobodska D.R. Virohidnist dokaziv yak novela hospodarskoho sudochynstva Ukrainy: perevahy vprovadzhennia [Probability of evidence as a novelty of commercial litigation in Ukraine: the benefits of implementation]. 2020. DOI: 10.36074/20.11.2020.v4.11. URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/logos/article/view/6057/6045> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
18. Stepanenko A.S. Problemy vyznachennia standartu dokazuvannya «poza rozumnym sumnivom» [Problems of determining the standard of proof «beyond a reasonable doubt»]. *Yurydychni naukovyi elektronnyi zhurnal*. 2014. № 6. P. 228–230 [in Ukrainian].
19. Stepanenko A.S. Standart dokazuvannya «poza rozumnym sumnivom» u kryminalnomu provadzhenni [Standard of proof «beyond a reasonable doubt» in criminal proceedings]: avtoref. dys. ... kand. yuryd. nauk : 12.00.09. Nats. un-t «Odes. yuryd. akad.». Odesa, 2017. 22 p. [in Ukrainian].
20. Stepanova T.V. Dokazuvannya ta dokazy v hospodarskomu protsesi [Proving and evidence in economic proceedings]: dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.04. Odesa. 2002. 202 p. [in Ukrainian].

21. Stoian A.V. Trystupeneva hradatsiia standartiv dokazuvannia v administratyvnomu protsesi [Three-stage gradation of standards of proof in the administrative proceedings]. *Forum prava*. 2021. № 1. P. 25–36. DOI: 10.5281/zenodo.4486520 [in Ukrainian].
22. Tomarov I. Standart dokazuvannia: vnutrishnie perekonannia chy balans virohidnostei [Standard of proof: inner conviction or balance of probabilities]. *Yurydychna Hazeta*. URL: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/sudova-praktika/standart-dokazuvannya-vnutrishne-perekonannya-chi-balans-virogidnostey.html> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].
23. Tomarov I. Standart dokazuvannia «prima facie» dlia zabezpechennia pozovu [The standard of proof «prima facie» to secure a claim]. *Yurydychna hazeta*. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/standart-dokazuvannya-prima-facie-dlya-zabezpechennya-pozovu.html> (date of access: 11.05.2022) [in Ukrainian].